

„Átriumos hosszúház – lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén IV.

(Budapest III. ker., Szentendrei út 133., Aquincum polgárváros)

A BTM Aquincumi Múzeuma 2015. augusztus 10. és szeptember 9. között végezte a fent említett épület (más néven Peristyl – Enyvfőző ház, XXIX. épület) északi részén a hitelesítő kutatást. A hosszúház további részeit (több, mint háromnegyed részét) dél felől északi irányba haladva 2004 és 2007 között, az NKA Építőművészeti és Örökségvédelmi Kollégiumánál, pályázati úton elnyert összeg segítségével tártuk fel és állítottuk helyre (legutóbb erről: LÁNG 2008, 71–80). A tavalyi év folyamán – több év kihagyás után – ismét az NKA fent említett kollégiumánál elnyert összegből került sor további négy, még feltáratlan és nem konzervált helyiség tervásatására, a feltárás utáni műemléki helyreállítására és így a romkert látogatói útvonalba történő beillesztésére (1. kép).

A 2015. évi feltárás a ház északi, ún. 6., 7., 9. helyiségeit és B folyosóját érintette. A területen korábban Kuzsinszky Bálint végzett részleges feltárást, aki az említett helyiségek legkésőbbi alaprajzát kutatta, feltárva az épületrész osztó- és zárófalait, a 6. és a 9. helyiségekben fűtőcsatorna-falakat, valamint *hypocaustum*-oszlopokat. A munka során az eredeti terrazzo padlószintek részleteit is dokumentálta (KUZSINSZKY 1891, 83–139).

“Strip house with an atrium – residence wing”: authenticating excavation in the northeastern part of the Aquincum Civil Town IV

(Budapest III, 133 Szentendrei Road, Aquincum Civil Town)

The Aquincum Museum of the Budapest History Museum carried out authenticating excavation from August 10 to September 9, 2015 in the northern part of the above-mentioned building (also called the Peristyle or Glue-Making House, Building No. XXIX). The excavation and reconstruction of the rest of the strip house (more than three quarters of it) was financed from a competitive grant from the NKA (National Cultural Fund of Hungary) College of Architecture and Heritage Protection. The work was carried out between 2004 and 2007, starting from the southern part of the complex and proceeding toward the north (most recently: LÁNG 2008, 71-80). Last year – following a few years’ break – the planned excavation and reconstruction of four more rooms which had not been excavated and conserved yet was realized, again from the sum won from the above-mentioned college of the NKA, so these rooms could also be incorporated into the visitors’ path leading through the ruin area (Fig. 1).

The excavation in 2015 affected the northern rooms of the house – so-called rooms No. 6, 7, and 9 – as well as corridor B. Previously, Bálint Kuzsinszky had partially excavated the area, researching the

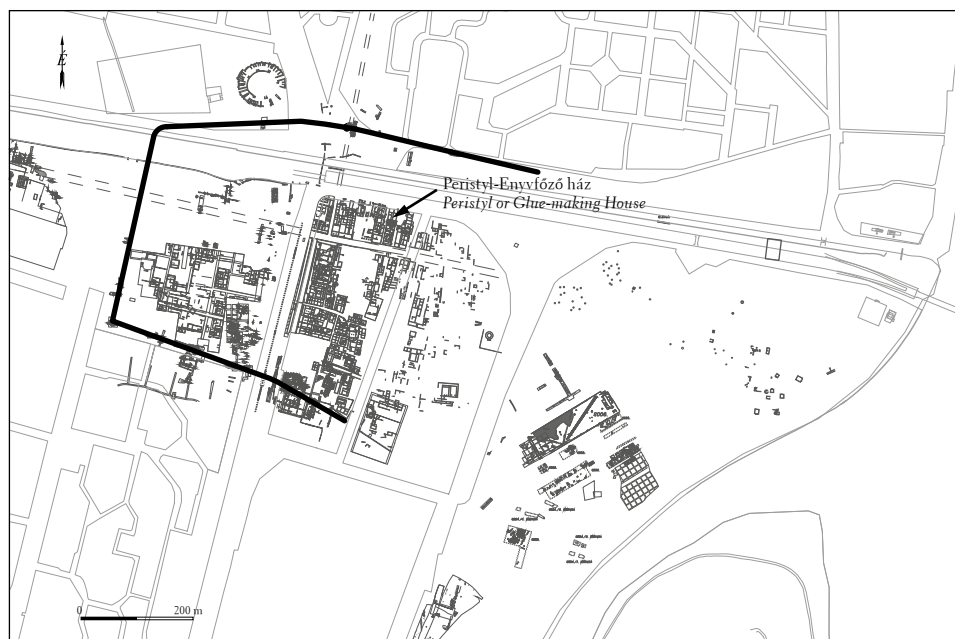
A 2015-ös tervásatással részben igazolni tudtuk a korábbi ásatási megfigyeléseket, illetve sok új információt is nyertünk. Az épületrészben minimálisan hat nagyobb építési fázis emlékeit figyelhettük meg, de mivel az épület egy részében korábban hét periódust tudtunk elkülöníteni (legutóbb: LÁNG 2008, 73–80) ezért a feldolgozás során itt is finomodhat még a periodizáció (2. kép).

1. Az épületrész legkésőbbi időszakában lakórészként funkcionáltak a most feltárt helyiségek, jelentős részük padlófűtéssel rendelkezett és egy középfolysóról nyíltak kelet, ill. nyugat felé. Kelet felé, a 6. helyiségben számos keskeny, rosszabb minőségű fűtőcsatorna fala tanúskodik erről, illetve elszórtan néhány *hypocaustum*-oszlop. A falak csak részben felelnek meg a Kuzsinszky B. által megfigyeltnek, számos újat is regisztráltunk, illetve kiderült,

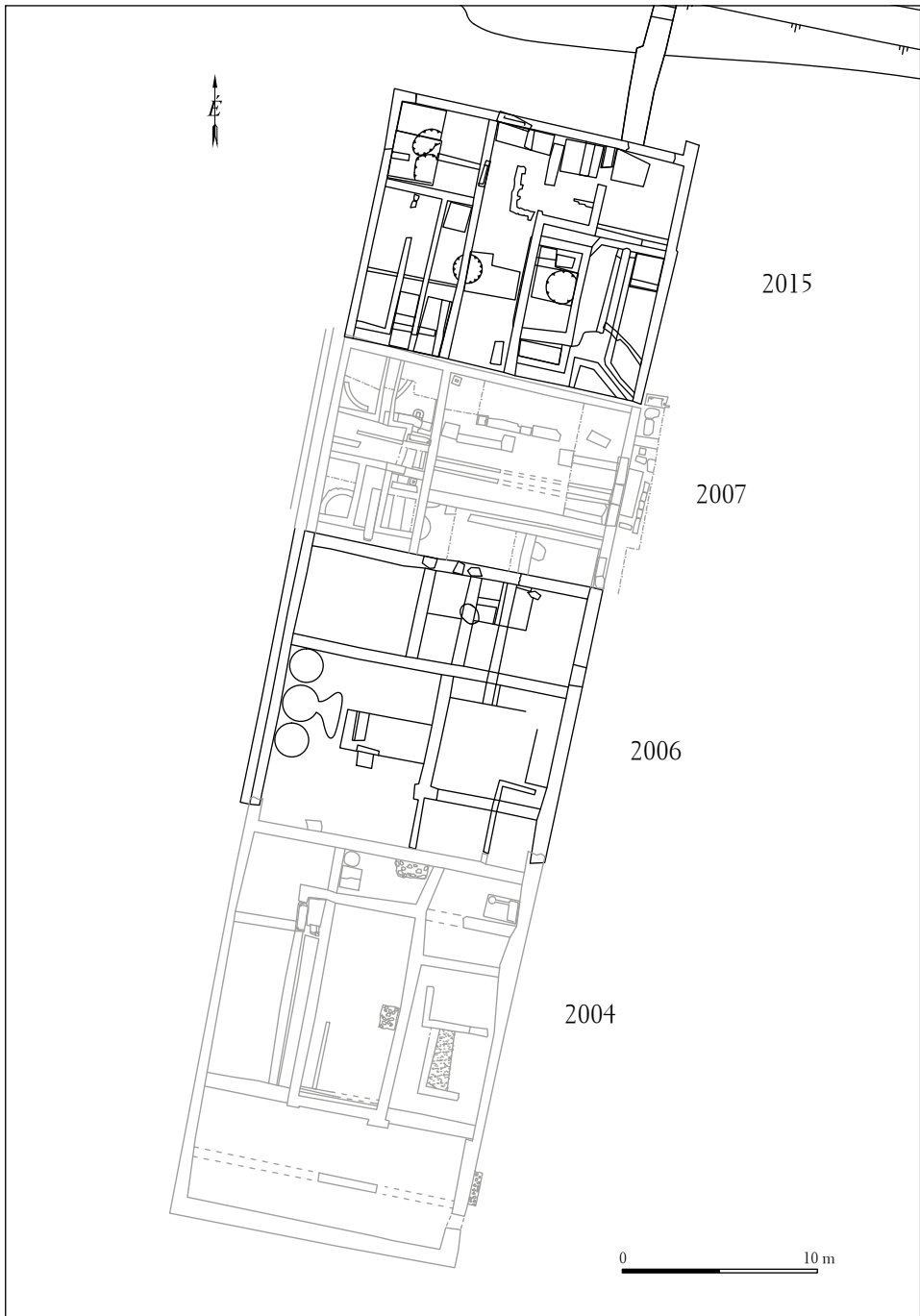
latest ground plan of the above-mentioned rooms. He unearthed the dividing and end walls of the building part as well as walls of heating channels and hypocaust pillars in rooms 6 and 9. He also documented details of the original terrazzo pavement levels (KUZSINSZKY 1891, 83–139).

With the planned excavation in 2015, we were partly able to verify the previous excavations' observations and also gathered several new pieces of information. We could observe the remains of at least six significant construction phases in this section of the building. However, since previously we could distinguish seven periods in another part of the building (most recently: LÁNG 2008, 73-80), the periodization can be refined later, during the analysis of the results (Fig. 2).

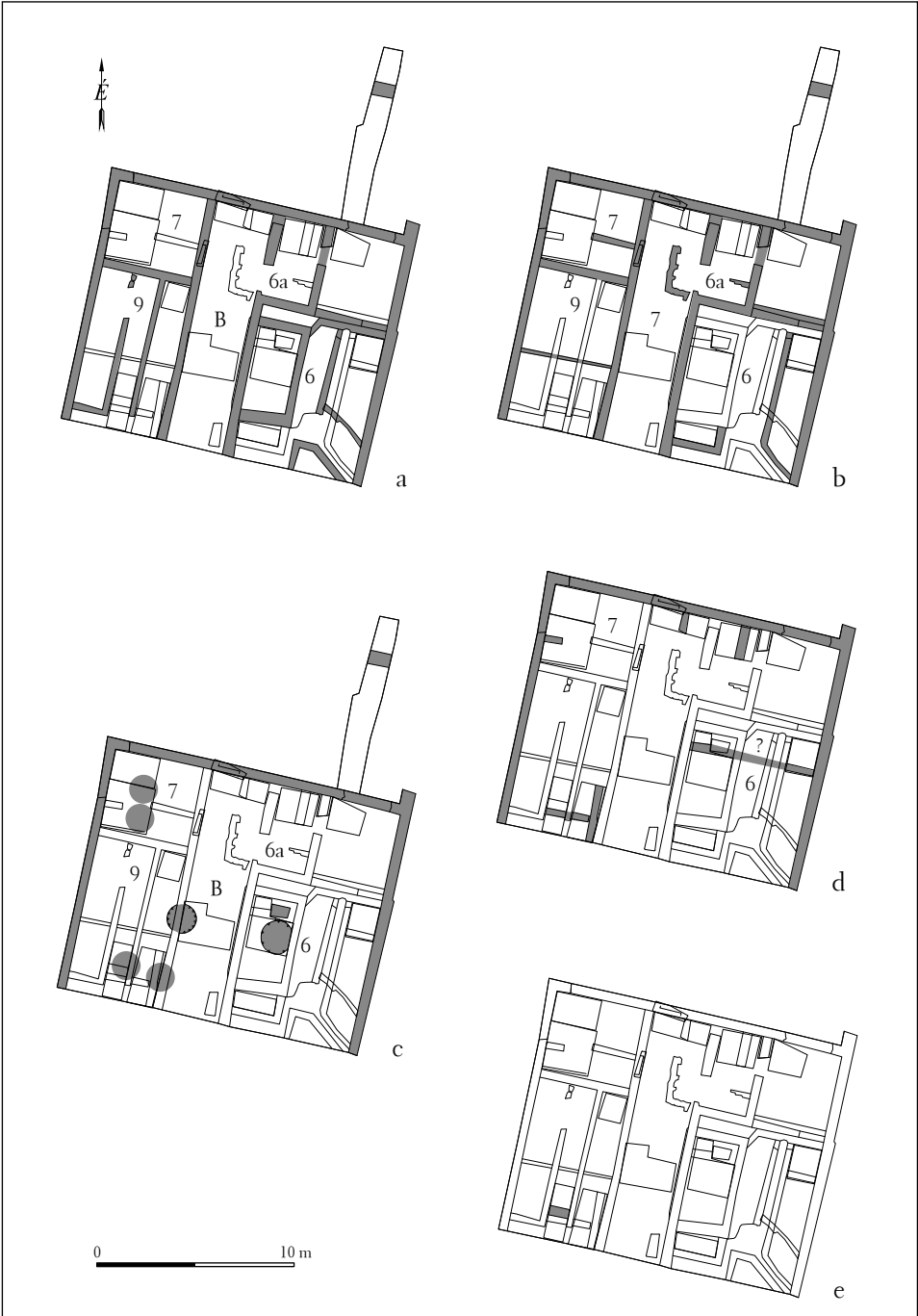
1. The rooms excavated now served as dwelling areas in the latest phase of the

1. kép: Az ásatás helye az aquincumi polgárvárosban
Fig. 1: Location of the excavation in the Aquincum Civil Town

2. kép: Az ún. Peristyl-Enyvfőző ház feltárásának szakaszai
Fig. 2: Stages of excavation of the so-called Peristyl or Glue-making House

3. kép: A Peristyl-Enyvfőző ház építési periódusai
 Fig. 3: Construction phases of the Peristyl or Glue-making House

hogy korábban néhány omladékkupacot is csatornafalként dokumentáltak. A falak között a korábbi periódus padlófűtésének oszlopdarabjaiból készítették a feltöltést a legkésőbbi padlószint alá, amelynek tetejét habarccsal simították le. Sajnos a Kuzsinszky B. által megfigyelt padlót itt már nyomokban sem észlelhettük. A fűtőcsatornák némelyikében égett, hamus, ill. meszes-habarcsos, vakolatdarabos betöltés volt. A helyiség északkeleti részén *hypocaustum*-oszlopok lenyomatai maradtak meg kődarabos, lekent felületen. Kérdés, hogy volt-e itt egy önálló helyiség, dél felé ugyanis masszív, osztófal jellegű falrészlet húzódik kelet–nyugati irányba. Sajnos az egykori szint már nem azonosítható, mindössze egy faragott kőlap (talán küszöbelem?) jelezheti az egykori járószint magasságát. A helyiség északnyugati része azonban biztosan önálló helyiségként funkcionált (továbbiakban: 6a helyiség) falában kelet felé átégett, vulkanikus anyagú sarokkövel, hevenyészett fallal, előtte törtköves burkolattal. A *praefurnium*ként értelmezhető rész tehát egy fűtőhelyiséghez tartozhatott, benne átégett humuszrétegeket, tégladarabos, padkaszzerű konstrukciókat találtunk. Valószínűleg innen fűtötték a 6. helyiséget (3. kép).

A B folyosó területét ebben a periódusban feltehetően kőlapokkal burkolták, ennek szintjét egy kőblokk, illetve északi és déli végén *in situ* küszökök jelzik. Keleti falán még eredeti állapotban maradt meg a lábazati vakolat is. A folyosóról nyugat felé nyíltatott a fent leírt 6. helyiség, ennek bejáratát azonban a nagyon lepusztult falban már nem észleltük.

Az ugyancsak nyugati oldalán lévő, hosszúkás, 9. helyiségnek – amelybe küszöbrel ellátott bejárat vezetett – szintén csak a fűtőterét sikerült dokumentálnunk,

section of the building. Most of the rooms were furnished with floor heating and opened from a central corridor toward the east and west. This is evidenced in the east, in room No. 6, by the walls of several narrow, relatively bad quality heating channels, and by a few, sparsely placed hypocaust pillars. The walls only partially corresponded to those observed by B. Kuzsinszky. We identified some new walls as well, and it turned out that some piles of debris had erroneously been documented previously as walls of heating channels. The fill under the last floor level between the walls was created from pieces of the pillars belonging to the hypocaust from the former phase, and its upper surface was evened out with mortar. Unfortunately, we could no longer detect any traces of the floor observed here by B. Kuzsinszky. The fill in some of the heating channels was burnt, ashy, or contained lime, mortar and pieces of plaster.

In the northeastern part of the room, the stony surface evened with plaster preserved the imprint of hypocaust pillars. It is a question whether there was a separate room here, since there is a section of a solid wall in the south running from east to west which could be a dividing wall. Unfortunately, the original floor level can no longer be identified; only a carved stone slab (perhaps belonging to a threshold?) might mark its depth. The northwestern part of the room, however, clearly served as a separate room with a rough and rubble stone pavement in front of it (hereafter: room No. 6a). In the east, its wall contained a burnt cornerstone made of volcanic rock. The part that can be interpreted as a *praefurnium* might have thus belonged to a heating chamber. Inside we found burnt humus layers and shoulder-like construc-

4. kép: Fűtőcsatorna
falak a 6.
helyiségben
Fig. 4: Walls of
heating channels in
room No.6.

észak–déli irányú, T alakban kialakított fűtőcsatornával, illetve egy *hypocaustum*-oszloppal. Az ugyanitt, Kuzsinszky B. által regisztrált legkésőbbi padlószintet már nem találtuk. A fűtőtér alját *terrazzo*-burkolattal fedték.

Az innen északra húzódó 7. helyiségnek – amely szintén a B folyosóról volt megközelíthető – habarcsos, öntött padlója volt, padlófűtéssel nem rendelkezett, talán gazdasági rendeltetésű volt (konyha?).

A periódus abszolút keltezése egyelőre még kérdéses, de az épület többi részéből, illetve az épületrész nyugati zárófalának tetejéről előkerült Severus-kori érem és az igen szegényes leletanyag (Kuzsinszky B. már begyűjtötte?) alapján itt sem kelteznénk az utolsó időszakot a 3. sz. második felénél vagy végénél későbbre.

2. Korábban a 6–9. számú helyiségek jelentős részét szintén lakták, erre utal a 6. helyiség korábbi, elsősorban *hypocaustum*-oszlopokkal kialakított fűtőtere, *terrazzo*jában ezek lenyomataival (ezeket az oszlopokat használhatták fel, törtkőként

tions made of brick fragments. They probably heated room No. 6 from here (Fig. 3).

The floor of corridor B was probably paved with stone slabs in this phase, the level of which is marked by a stone block and in situ threshold stones at the northern and southern ends. Even the plaster on the footing was preserved on the eastern wall in its original state. Room No. 6 presented above might have opened to west from the corridor; however, its entrance could not be observed any more in the largely eroded wall.

Only the heating chamber could be documented from the oblong room No. 9 also located on the western side – the entrance of which was equipped with a threshold – with a T-shape heating channel running north-south as well as a hypocaust pillar. We could no longer find the latest floor level identified here by B. Kuzsinszky. The bottom of the heating chamber was covered with terrazzo pavement.

Room No. 7 is located north from this point – its entrance also opened from cor-

a fentebb vázolt periódus padlóihoz). Ebben a helyiségben voltak (később viszszabontott) fűtőcsatorna-falak is, illetve észak felé, a talán különálló helyiség déli zárófala is létezhetett már. A fűtőtérben itt is megmaradtak a kis oszlopok lenyomatai.

A 6a helyiség már ekkor fűtőtérként működött, sőt, a B folyosóban egy kis, L alakú, hevenyészett, kő-tégla, vegyes falazású paravánfal választotta le bejáratát a folyosó többi részéről. A B folyosó burkolatáról ebből a korszakban nincsenek információink. A 7. helyiséget már ekkor is padlófűtés nélkül használták, míg a 9. helyiség ekkor még – egy kelet–nyugati irányú, feltehetően deszkafallal kettéosztva – két különálló helyiségként létezett, mindkettőben terrazzopadlóval, fűtés nélkül. A később elbontott deszkafalról levett freskótörmelék elterítve került elő. A fal árkában megtalált állatsontok (pl. nyúl, ponty) arra utalnak, hogy étkezési célra (is) használhatták a 9. helyiség egyik elődjét. A periódus keletkezése egyelőre az épület többi részén megfigyeltekre és a relatív kronológiai adatokra támaszkodik, ezek alapján a 3. század első felére tehetjük.

3. Ebben a periódusban a lakóhelyiségek alatt egyértelműen ipari rendeltetésű objektumokat találtunk, amelyek eredetileg osztófalak nélküli nagyobb térben lehetnek elrendezve (udvar?): a későbbi 6., 7., 9. helyiség és a B folyosó alatt, minimálisan három sorban, észak–déli irányban több, kerek formájú kádát létesítettek (összesen hét kád nyoma került elő a szondákban) (4. kép). Az 1,5–1,7 m átmérőjű, egyenes falú, eredetileg 50 cm mélységű medencék egységes, tégl- és agyagdarábos, faszenes, épülettörmelékes betöltése arra utal, hogy egyszerre számolták fel a őket. Néhányuk a későbbi felszámolás

ridor B and had had a cast mortar floor. The room lacked floor heating and may have served a service-related function (kitchen?).

The absolute dating of this phase is still uncertain, but based on a Severan-period coin and the rather poor find material from the rest of the building and from the top of the western end wall (probably collected already by B. Kuzsinszky?), we would not date the last phase later than the second half or end of the AD 3rd century here either.

2. The major part of rooms No. 6–9 were also inhabited previously, which is suggested by an earlier heating chamber in room No. 6 mostly formed with hypocaust pillars, with their imprint in the terrazzo (these pillars might have been later re-used as rubble stone in the floor of the construction phase presented above). This room contained also some (later demolished) walls belonging to heating chambers, and the southern wall of the perhaps separate room might have also existed already in the north. The imprints of the small pillars were preserved in the heating chamber here as well.

Room No. 6a already operated as a heating chamber at that time, what is more, a small, rough, L-shape screen-wall made of stone and brick divided its entrance from the rest of corridor B. There is no information on the pavement in corridor B in this period. Room No. 7 was already used without any floor heating that time, while room No. 9 still existed as two separate rooms probably divided by a plank wall running east-west, both with terrazzo floor and without any heating. Fresco fragments fallen down from the plank wall, which was later also demolished, were found spread over the area. Animal bones

során sérült, oldaluk beomlott (pl. 7. helyiségben lévők). A kialakításuknál egységes szisztémát követtek: először nagyobb alapterületen 60–80 cm mélységű beásást készítettek, ezt homogén, tömött sárga agyaggal döngölték be (illetve az alatta lévő esetleges korábbi mélyedésekbe is ez került), majd ebbe mélyítették magukat a vermeket. A nyilvánvalóan vízzáró réteggként működő agyagréteg alapján arra gondolhatunk, hogy a kádakban folyékony anyagot tároltak, néhány esetben, a régéztani megfigyelések alapján, az egymáshoz közel fekvő példányoknál összeköttetés is feltételezhető (ahogy az 59. helyiség gödreinél esetében létezett is, ld. lentebb). A vermek kialakítása, mérete, valamint jelentkezési szintje tökéletesen egybevág az épület délebbi, 59. helyiségében 2006-ban feltárt objektumokéval, amelyekben azonban még eredeti helyükön találtak a fabéletet, illetve Szilágyi János mészdarabokat (?) is dokumentált belőlük (SZILÁGYI 1950, 313–317; LÁNG 2007, 124–125). Mészdarabok egyébként a 6. helyiség egyik kádjából is kerültek elő, jelenlétének oka egyelőre ismeretlen. A vermek ilyen nagy területen, szabályos sorokban való kialakítása jelentősebb ipari funkcióra utal, amely esetünkben – figyelembe véve korábbi megfigyeléseinket is – elsősorban a szarvmegmunkálással, ill. bőrkikészítéssel függhet össze (ez utóbbi tevékenység valószínűsége éppen az idei évben feltárt vermek nyomán erősödött fel). Az objektumokhoz tartozó rétegekből és egyéb beásásokból származó nagy mennyiségű állatsont és főleg marha szarvcsapok alátámasztják a fenti feltételezést.

Hasonló megoldásokkal (több, szisztematikusan elhelyezett áztatógödör) számtalan római kori település tímárműhelyében találkozhatunk, így pél-

unearthed in the ditch of the wall (e.g. hare and carp) suggest that one of the predecessors of room No. 9 might have also been used (also) for dining purposes. The dating of this phase is still determined only by observations in the other parts of the building and by relative chronological data, based on which it can be estimated to the first half of the AD 3rd century.

3. We found features from this period under the dwelling rooms that clearly had industrial functions, and which were originally organized in a relatively large space with no dividing walls (a courtyard?): a number of round vats were created under what were to become rooms No. 6, 7, and 9 and corridor B, at least in three north-south oriented lines (the traces of a total of seven vats were observed in the trial trenches). (Fig. 4) The fill of the cylindrical, originally 50 cm deep basins with a diameter of 1.5–1.7 m, was uniform with brick and clay pieces, charcoal and debris, which suggests that they were eliminated at the same time. Some of the basins were damaged during their later elimination with their walls collapsing (for example the ones in room No 7). They followed a unified system when creating the vats: first 60–80 cm deep pits were created over a relatively large surface. The pits were packed with yellow clay (this is how some earlier pits were also filled underneath) and then the vats were carved into the clay.

The clay layer obviously functioned as aquiclude, which suggests that the vats were used to store liquids. In some cases, the stratigraphic observations suggest that vats located close to each other were connected (as it happened in the case of the pits in room No. 59, see below). The pits corresponded almost perfectly to the features excavated in 2006 in room No. 59

dául Pompeiiben (Regio I/Insula V: LEGUILLOUX 2002, 272, 277–278), Saepinumban (LEGUILLOUX 2002, 50) vagy Vitudurumban (itt elsősorban inkább szarvázttatásra-puhításra lehet következtetni: HEDINGER–LEUZINGER 2003, 52–53; VAN DRIEL–MURRAY 2011, 72) (5. kép). Pannoniából egyelőre nem ismerünk hasonló objektumokat, bár Visy Zsolt Intercisából áztatómedencét és eszközöket közölt egy később üvegműhelyként is használt épületből (VISY 1977, 28–29). Újabbán a carnuntumi *legiotábor praetenturájában* feltárt, nyolc darab, késő római kori, nagyméretű, kerek, agyagtég-lával, ill. kővel körberakott konstrukcióit is cserzőgödörként értelmezik (GUGL 2009, 1409–1415; vitatja: VAN DRIEL–MURRAY 2011, 74). A bőr- és csontfeldolgozással foglalkozó szakirodalom a tímárműhelyek azonosításához alapvető kritériumnak tartja a szorosan és szabályosan elhelyezett, minimum három, hasonló formájú gödörből vagy medencéből álló konstrukciót, ezek az aquincumi épületnél jelen vannak (VAN DRIEL–MURRAY 2011, 72). A terület beépítése – az ipari objektumokon túl – egyelőre bizonytalan, valószínűbb, hogy nagyobb, összefüggő terek léteztek. Erre utalhat a 6. helyiség alatt, az egyik verem tőszomszédságában egy vele egykorú pillér jelenléte. Nincs kizárva, hogy a terület csak részben volt fedve ebben az időszakban. Ezt elsősorban a bőrfeldolgozással járó kellemetlen szagok miatt feltételezhetjük.

A 2015-ben feltárt vermek egységes, illetve az 59. helyiség vermeinek ettől elértő betöltése, majd az utóbbiak szisztematikus felszámolása (néhány esetben még a vermek tetejét is sárga agyagréteggel zárták le, mielőtt a padlófűtéses szobák kialakítása megtörtént volna) arra utalhat,

located more to the south as far as their formation, size and level of observation. In those ones, however, the wooden lining was still found in its original place, and János Szilágyi also documented the presence of some pieces of lime(?) in them (SZILÁGYI 1950, 313–317; LÁNG 2007, 124–125). Lime fragments were also found in one of the vats in room No. 6, but it is still unclear what they were doing there. The creation of vats in such a large area and in regular rows suggests a significant industrial function, which, in this case – taking into consideration our previous observations – might have been connected to horn working or leather tanning (the probability of this latter increased exactly because of the vats excavated this year). The large number of animal bones and especially of cattle horn cores support this hypothesis.

Similar solutions (several systematically arranged soaking vats) can be observed in tanneries at numerous Roman Period settlements, such as in Pompeii (Regio I/ Insula V: LEGUILLOUX 2002, 272, 277–278), in Saepinum (LEGUILLOUX 2002, 50) or in Vitudurum (here the function might have been primarily soaking and softening horn: HEDINGER – LEUZINGER 2003, 52–53; VAN DRIEL – MURRAY 2011, 72). (Fig. 5) We do not know of any similar features from Pannonia yet, although Zsolt Visy published a soaking basin and tools from Intercisa, from a building that was later used as a glass making workshop as well (VISY 1977, 28–29). More recently, eight large, round, Late Roman Period constructions lined with clay bricks or stones excavated in the praetentura of the legionary fortress in Carnuntum have also been interpreted as tanning pits (GUGL 2009, 1409–1415;

5. kép: Áztatógödör a 6. helyiségben, bontás közben
 Fig. 5: Soaking pit in room No. 6, during excavation

hogy a nagyipari méretekben működő műhelyt a korszak végén felszámolták (gazdasági okokból?), a vermet gondosan kitarították és lezárták (valószínűleg a szag miatt). A következő periódusban (2.) pedig már csak egy sokkal kisebb kapacitású műhelyben dolgoztak tovább (59. helyiség vermei), amely műhely az épület felhagyásáig használatban maradhatott. Elképzelhető az is, hogy a korábban több, különböző ipari tevékenységet űző műhely (enyvfőzés, szarv- és bőrkikészítés) gazdasági okokból leszűkítette működési körét. A korszakot az épület többi részének adatai alapján a 2. század vége – 3. század elejétől indíthatjuk.

4. A műhelyperiódust megelőző időszakra csak szórányos, mozaikszerű adataink vannak, az épületrész teljes területén ugyanis nem volt mód a korai fázisok vizsgálatára, a számtalan, megtartandó osztó- és fűtőcsatornafal és ép padlók miatt). A 6., 7. és 9. helyiség alatt előkerült észak–déli, illetve kelet–nyugati irányú falszakaszok már beépített területre utalnak, azonban nagyobb összefüggést nem

challenged by: VAN DRIEL–MURRAY 2011, 74). Constructions consisting of at least three, closely and systematically located, similarly shaped pits or vats are considered as a basic criterion to identify a tannery in scholarly literature dealing with leather and bone working; all these characterize the building in Aquincum (VAN DRIEL–MURRAY 2011, 72.).

It is still uncertain whether there was any other form of occupation in the area besides the industrial features. It is more probable that this area was characterized by large, continuous spaces. This is suggested by a pillar located under room No. 6, in the close vicinity of one of the pits and also contemporary with it. It cannot be excluded that the area was only partially covered in this period. This is primarily suggested because of the unpleasant odors characterizing the leather-making process.

The uniform fill of the vats excavated in 2015, and the fact that fill of the vats in room No. 59 was different, as well as the systematic elimination of the latter vats (in some cases the mouth of the vats

mutattak és hozzájuk tartozó járósínteket sem figyelhettünk meg. Ez utóbbinak részben az az oka, hogy a műhely kialakításakor ezeket a falakat visszabontották, a hozzájuk tartozó rétegeket pedig a sárga agyagos feltöltés miatt sokszor teljesen leborotválták. Feltehetően ehhez a korszakhoz sorolhatjuk a 7. helyiség alatt előkerült agyagtégla-fal részletet és egy kétszer megújított, később szinte a felismerhetetlenségig elplanírozott sütőkemence maradványait (6. kép). A korszakot egyelőre – relatív módon – a 2. század utolsó negyede körüli, a markomann háborúk előtti időszakra keltezhetjük.

5. Ehhez a periódushoz nagyon kevés konkrét építkezés köthető, egyedül talán a 9. helyiségben előkerült, kelet–nyugati irányú, agyagba rakott kőfal említhető, további összefüggések nélkül. Pontosabb korszakhoz kapcsolása egyelőre bizonytalan (2. század közepe?)

6. A területen a legkorábbi időszakot planírozási rétegek jelzik, szinte minden későbbi helyiség alatt. Ezek zöme feketésbarna, agyagos, kevés agyag- és épület-

was even sealed with yellow clay before the rooms with floor heating were established) suggest that the workshop operating at an industrial scale was closed down at the end of the period (for economic reasons?). The vats were carefully cleaned and closed (probably because of the odor). In the following phase (No. 2) they continued production in a much smaller scale workshop (pits in room No. 59), which operated until the time the building was abandoned. It is also possible that the workshop that previously covered a wide range of various industrial activities (glue-making, horn and leather-working) narrowed down its activity for economic reasons. The beginning of this phase can be dated to the end of the AD 2nd – beginning of AD 3rd century based on data from the other parts of the building.

4. We have only sporadic, mosaic-like data on the period before the workshop phase, since we could not examine the early phases over the entire area of the building segment because of the numerous dividing and heating channels, walls,

6. kép: Elplanírozott sütőkemence maradványa és falrészlet a 7. helyiségben
Fig. 6: Remains of a levelled baking oven and wall section in room No. 7

7. kép: Az épületrészlet helyreállítás után
Fig. 7: The building part after reconstruction

törmelékkel, sóderrel. A rétegekből állatsont- és kerámialeletek kerültek elő. Az épület délebbi helyiségei alatt tapasztaltak alapján itt is valószínű, hogy a korszak a település *vicus* periódusának idejéhez köthető (1. század utolsó negyede/vége), amikor ez a területrészt – vízenyőssége miatt – ekkor még beépítetlen volt, és csak a későbbi, folyamatos tereprendezésekkel, feltöltésekkel sikerült lakhatóvá tenni.

A feltárást követően ezt az épületrészletet a korábbi, Hajnóczy Gyula és Istvánfi Gyula által készített rekonstrukciós terv alapján, azt az új eredményekkel kiegészítve állítottuk helyre, illeszkedve az épület már látogatható déli feléhez. A helyreállítás az utolsó periódus időszakát tükrözi (7. kép).

Láng Orsolya

Irodalom/References:

GUGL 2009 • Gugl, C.: Carnuntensis scutaria (Not.Dign.Occ. IX,20). Archäologische Evidenz für spätantike Lederer-

and intact pavements that had to be preserved. North-south or east-west oriented wall sections found under rooms No. 6, 7, and 9 suggest that the area was already built in although they did not show any significant coherence and we could not observe any floor levels belonging to them. This latter phenomenon can partially be explained by the fact that the walls were demolished when the workshop was established, and the layers belonging to them were often completely trimmed away due to the yellow clayey fill. The detail of a clay brick wall found under room No. 7 can probably be attributed to this phase as well as the remains of a baking oven renovated twice and then levelled into a barely recognizable form (Fig. 6). The phase can be relatively dated to the period predating the Markomannic wars, around the last quarter of the AD 2nd century.

5. Only very few specific constructions can be connected to this phase. Probably only that east-west oriented stone wall laid in clay found in room No. 9 can be mentioned here, without any further con-

zeugung im *Legionslager Carnuntum*? In: Morillo, A. – Hanel, N. – Martín E. (eds.): *LIMES XX. Estudios sobre la Frontera Romana*. Vol III. Madrid 2009, 1405–1417.

HEDINGER–LEUZINGER 2003 • Hedinger, B. – Leuzinger, V.: *Tabula rasa – Les Helvètes et l’artisanat du bois*. Avanches 2003.

KUZSINSZKY 1891 • Kuzsinszky B.: *Az aquincumi amfiteátrum. Függelékül: két lakóház. Az 1890. és részben az 1891-ki papföldi ásatások*. *BudRég* 3 (1891) 83–139.

LÁNG 2007 • Láng O.: „Átriumos hoszszúház – lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén II. (“Strip house with an atrium-residence wing”: authentication excavation in the northeastern part of the Aquincum Civil Town II) *Aqfüz* 13 (2007) 117–128.

LÁNG 2008 • Láng O.: „Átriumos hoszszúház – lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén III. (“Strip house with an atrium-residence wing”: authentication excavation in the northeastern part of the Aquincum Civil Town III”). *Aqfüz* 14 (2008) 71–80.

LEGUILLOUX 2002 • Leguilloux, M.: *Techniques et équipements de la tannerie romaine: l’exemple de l’officina coriaria de Pompéi*. In: *Le travail du cuir de la préhistoire á nos jours. XXIIe rencontres internationales d’archéologie et d’histoire d’Antibes*. Antibes 2002, 267–282.

SZILÁGYI 1950 • Szilágyi J.: *Jelentés a Fővárosi Ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945-1948 évek folyamán*. *BudRég* 15 (1950) 303–321.

VAN DRIEL–MURRAY • 2011 Van Driel – Murray C.: *Are we missing something? The elusive tanneries of the Roman period*. In: Thomson, R. – Mould, Q. (eds.): *Leather tanneries. The archaeological evidence*. London 2011, 69–83.

text. Its connection to any specific periods is still uncertain (middle of the AD 2nd century?).

6. Levelling layers indicate the earliest phase in the territory under almost every room from the later phases. Most of these are blackish brown, clayey layers with a small amount of clay and building debris as well as gravel. The layers yielded animal bones and pottery. Based on what was observed under the rooms further to the south in the building, the phase can probably be connected to the vicus period of the settlement here as well (last quarter – end of the AD 1st century), when this part of the territory was still not occupied due to its marshy, waterlogged character; it made habitable only later with continuous landscaping and in-filling.

Following excavations, this building section was reconstructed based on an earlier design by Gyula Hajnóczi and Gyula Istvánfi but complemented with the new results and fit to the southern half of the building already open for the visitors. The reconstruction reflects the period of the last phase of the building (*Fig. 7*).

Orsolya Láng